

JERZY STAŃCZYK

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Ryszard Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, ss. 251

Polityka zagraniczna demokratycznej Polski, choć obejmuje stosunkowo krótki okres (ostatnie 20 lat), obfituje w przełomowe zwroty związane z poszukiwaniem najlepszych sposobów realizacji naszych interesów narodowych. Mnogość wyzwań, a także różnorodność zmieniających się uwarunkowań prowadzenia polityki zagranicznej wymuszały konieczność wielu bieżących jej przewartościowań. Należy jednak podkreślić, że cechowała ją trwałość priorytetów związanych z umacnianiem się orientacji prozachodniej oraz konsekwencją w dążeniach do pełnej integracji ze strukturami zachodnimi (Sojuszem Północnoatlantyckim i Unią Europejską). Jednocześnie dało się zaobserwować brak spójnej koncepcji polityki zagranicznej na kierunku wschodnim, co do dziś zresztą pozostaje problemem, natomiast o efektywności tzw. polityki wschodniej możemy tylko pomarzyć. Czy jednak w Polsce jest prowadzona na bieżąco specjalistyczna debata poświęcona realizacji polityki zagranicznej? Czy budowany jest wokół niej społeczny konsensus w oparciu o rzetelne informowanie społeczeństwa? Czy grupy i ośrodki opiniotwórcze (w tym media publiczne) uczestniczą w tych przedsięwzięciach? Z przykrością pozostaje stwierdzić, że tej ważnej problematyce nie poświęca się należytej uwagi. Brak jest zwłaszcza pogłębionych analiz w odniesieniu do redefinicji polskiej polityki zagranicznej po 1989 roku, co dokonywane może być efektywnie z perspektywy historycznej i tym samym z pewnym już dystansem emocjonalnym do badanych spraw. Choć okres ten jest nam dobrze znany z autopsji, to jednak gruntowne jego przebadanie wymaga wciąż wielkiego nakładu pracy, kompetencji i doświadczenia.

Autorem książki podejmującej ten trudny temat jest znany i uznany polski specjalista spraw międzynarodowych. Prof. dr hab. Ryszard Zięba jest autorem, współautorem i redaktorem naukowym bardzo wielu publikacji (w tym monografii i podręczników) na temat polityki zagranicznej Polski, bezpieczeństwa międzynarodowego, europeistyki i teorii stosunków międzynarodowych. Omawiana książka ukazała się w serii „Stosunki Międzynarodowe. Podręcznik Akademicki”. Jest ona zgodna ze standardami nauczania i spełnia wymagania stawiane podręcznikowi do studiowania przedmiotów głównych na kierunku stosunki międzynarodowe.

Praca składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, które tworzą dwie części – polityka zachodnia (rozdziały II–V) i polityka wschodnia (rozdziały VI–VIII), indeksów nazwisk i miejscowości, wykazu pojęć i skrótów oraz bibliografii. Struktura książki w pełni odpowiada jej tytułowi i przyjętym założeniom badawczym. Uzupełnieniem rozdziałów są typowe dla podręczników pytania i zagadnienia kontrolne.

We *Wstępie* autor wyjaśnia: „Główna teza badawcza przedkładanej książki zawiera się w twierdzeniu, że Polska po zimnej wojnie prowadzi politykę zagraniczną na dwóch

głównych kierunkach geograficznych, wiodącym – zachodnim i wschodnim – wobec sąsiadujących państw poradzieckich: Rosji, Ukrainy i Białorusi” (s. 11). Nie są to oczywiście wszystkie kierunki aktywności polskiej polityki zagranicznej, gdyż moglibyśmy wskazać choćby na kierunek subregionalny, mający na celu budowanie przyjaznych stosunków w obrębie środkowoeuropejskich struktur tzw. nowego regionalizmu po 1989 roku. Prawem autora jest dobór, który w tym przypadku znajduje potwierdzenie w stosowanym nazewnictwie – mowa bowiem o głównych kierunkach. I na nich autor skoncentrował uwagę, ukazując aktywność międzynarodową Polski w całym okresie po zimnej wojnie.

Rozdział pierwszy – *Nowe uwarunkowania polityki zagranicznej Polski* – ma charakter wprowadzający. Autor przedstawił w nim uwarunkowania wewnętrzne (transformacja ustrojowa i koncepcja polityki zagranicznej Polski) oraz uwarunkowania międzynarodowe (zjednoczenie Niemiec, rozpad bloku wschodniego i ZSRR, przyspieszenie integracji europejskiej i transformacja NATO). Z dużą znajomością owych uwarunkowań pozimnowojennych autor charakteryzuje przełomowy okres w najnowszych dziejach Polski w oparciu o teoretyczne założenia nauki o stosunkach międzynarodowych. Znamienne są już pierwsze zdania, kładące akcent na istotne dla tej pracy fakty: „Polska jest państwem średniej wielkości. Zwykle w czasach pokoju, państwa tej grupy kształtują swoją politykę zagraniczną pod zrównoważonym wpływem uwarunkowań wewnętrznych i międzynarodowych (zewnętrznych). (...) W badaniach naukowych należy w równej mierze uwzględniać zarówno uwarunkowania wewnętrzne, jak i międzynarodowe polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie” (s. 13). Przyjmując takie założenie, w konsekwentny sposób autor uwzględnia więc w przekrojowy sposób syntetycznie dobrane fakty, ukazując dynamikę ówczesnych przeobrażeń, ich złożoność i skalę trudności stojących przed polską polityką zagraniczną.

Rozdział drugi – *Stosunki polsko-niemieckie* – obejmuje następujące zagadnienia: przełom w stosunkach polsko-niemieckich, 1989–1991 (start polityki pojednania i partnerstwa, stosunek Polski do zjednoczenia Niemiec); uregulowania prawnomiędzynarodowe stosunków wzajemnych (droga do ostatecznego uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, „Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy” oraz inne umowy); polsko-niemiecka zbieżność interesów, 1991–1998 („polsko-niemiecka wspólnota interesów”, rozwijanie współpracy dwustronnej, zagadnienie rozszerzenia NATO w stosunkach polsko-niemieckich, „droga Polski do Europy przez Niemcy”); problemy w stosunkach dwustronnych, od 1998 roku (problem Centrum przeciwko Wypędzeniom, problem niemieckich żądań restytucyjno-odszkodowawczych, rozbieżności w kwestiach międzynarodowych). Rozdział ten ukazuje bagaż historycznych doświadczeń w relacjach między Polską a Niemcami, skalę rozbieżnych interesów oraz ambiwalentne zachowania międzynarodowe Polski, poszukującej gwarancji swego bezpieczeństwa między Stanami Zjednoczonymi a Unią Europejską.

Rozdział trzeci zatytułowany *NATO w polskiej polityce zagranicznej* podejmuje następujące wątki: pierwsze sondáže i badanie możliwości akcesji; nawiązanie stałych kontaktów i współpracy wojskowej; akcesja do Traktatu Północnoatlantyckiego; pozycja i rola Polski w NATO. Odnosząc się do poszukiwań nowych gwarancji bezpieczeństwa zewnętrznego, związanych z przeorientowaniem na Zachód, autor wskazuje, że: „Od początku słabością tej zmiany były obciążenia i nawyki myślenia polityków i ekspertów o bezpieczeństwie w kategoriach wojskowych” (s. 81). Na potwierdzenie tej opinii przywołuje podstawowe dokumenty z tego okresu, tj. *Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa* oraz *Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej* z 1992 roku. W dalszej części tego rozdziału stwierdza: „Ze względu na zię doświadczenia z przeszłości w stosunkach z Rosją i ZSRR oraz z uwagi na sprzeciw Rosji wobec atlantyckich aspiracji Polski, polskie elity polityczne są uwarunkowane na niebezpieczeństwa powstające na Wschodzie. Dlatego Polsce trudno jest łączyć rolę «konsumenta» i «twór-

cy» bezpieczeństwa. Polska nie potrafiła od początku swojego uczestnictwa w Sojuszu Północnoatlantyckim działać na rzecz poszerzania na Wschód strefy stabilności tak, aby nie drażniło to Rosji” (s. 98–99).

Rozdział czwarty – *Unia Europejska w polskiej polityce zagranicznej* – odnosi się do takich zagadnień, jak: układ o stowarzyszeniu ze Wspólnotami Europejskimi i kryteria akcesji; rolowania akcesyjne; rola i pozycja Polski w Unii Europejskiej (stanowisko w sprawie reformy UE, Polska w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa UE, stanowisko w sprawie polityki obronnej UE); Polska wobec prób wzmocnienia Unii Europejskiej. Charakteryzując najpierw współpracę Polski z UZE, następnie reakcję na proklamowanie i rozwój EPBiO, udział w procesie generowania europejskich sił szybkiego reagowania, tworzeniu grup bojowych, pracach Europejskiej Agencji Obrony i ostatecznie udział w budowaniu cywilnych zdolności EPBiO, autor ocenia: „Należy stwierdzić, że udział Polski w budowaniu cywilnych komponentów EPBiO jest niewielki, nieproporcjonalnie mały w porównaniu do posiadanych zasobów policyjnych i eksperckich” (s. 133).

Rozdział piąty pt. *Stosunki ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki* systematyzuje je w następujących zagadnieniach: zbieżność interesów obydwu państw; etap budowania więzi sojuszniczych w ramach NATO (1989–1999); etap samowasalizacji i klientelizmu (1999–2007); etap równoważenia asymetrii (od jesieni 2007 roku); cechy stosunków politycznych Polska–USA. W końcowych wnioskach do tego rozdziału autor stawia konkretnie formułowany postulat: „Słabnięcie pozycji USA (poza militarną) w świecie stawia Polskę przed wyzwaniem dokonania poważnej zmiany, zwłaszcza na rzecz mocniejszego wiązania się z UE. Dalsze kontynuowanie strategii *bandwagoning* wobec USA wydaje się nieracjonalne. Rząd Donalda Tuska powinien bardziej konsekwentnie od tego odchodzić. Potrzeba jednak zmiany mentalnej w jego bezpośrednim zapleczu politycznym, które – podobnie jak w innych środowiskach politycznych – nie potrafi zrozumieć, że świat się zmienił i należy odejść od stereotypu nakazującego ze strachu przez wzmocniającą się Rosją szukać oparcia w Stanach Zjednoczonych. [...] Dopóki bowiem Rosja będzie postrzegana jako wróg Polski, dopóty polskie rządy będą szukać oparcia w sojuszu z USA, który przecież nie może być sojuszem równoprawnym” (s. 162).

Rozdział szósty – *Stosunki z Federacją Rosyjską* – podejmuje ich charakterystykę, wyodrębniając kilka etapów: starania Polski o zlikwidowanie więzów imperialnej zależności i ustanowienie nowych podstaw traktatowych stosunków wzajemnych (1990–1993); pogarszanie się stosunków wzajemnych w związku z integracją Polski z NATO (1993–1999); od oczekiwanego przełomu do kryzysu w stosunkach wzajemnych (1999–2007); polityka pragmatycznego układania stosunków wzajemnych (od jesieni 2007 roku). Odnosząc się do tego ostatniego okresu, autor stwierdza w zakończeniu tego rozdziału: „Powstaje zatem szansa na zapoczątkowanie zwrotu mentalnego w stosunkach polsko-rosyjskich. Oby tylko nacjonałiści po obu stronach nie zdołali tego zepsuć. Warto przypomnieć, że w Polsce już w kampanii wyborczej jesienią 2005 roku doszło do grania kartą rosyjską (i niemiecką) w wewnętrznych rozgrywkach politycznych. Gdyby i obecnie polska nacjonalistyczna prawica wykorzystała «politykę historyczną», mogłaby poważnie utrudnić, a może nawet uniemożliwić bardzo potrzebne polsko-rosyjskie pojednanie, które ma szansę wreszcie się rozpocząć” (s. 189).

Rozdział siódmy – *Stosunki z Ukrainą* – poświęcony jest następującym zagadnieniom: stosunek Polski do niepodległości Ukrainy i nawiązanie współpracy polsko-ukraińskiej; traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy; koncepcja partnerstwa strategicznego; realizacja partnerstwa strategicznego (współpraca polityczna i w zakresie bezpieczeństwa, stosunki gospodarcze, stosunki w dziedzinach humanitarnych); ocena partnerstwa strategicznego. Przytaczając liczne przykłady wspólnych inicjatyw, autor słusznie stawia pytania o wymierne efekty i przełożenie na konkretną praktykę na różnych możliwych płaszczyznach współpracy różnego rodzaju deklaracji, umów czy nawet intensywnych kontaktów oficjalnych przedstawicieli obu

państw. Bilans ten nie jest dla Polski korzystny. Autor zauważa: „Polska po latach mało owocnych starań w celu wciągania Ukrainy do struktur europejskich, zdaje się dokonywać przewartościowań swojej polityki wobec tego państwa. Skuteczne zabiegi Warszawy o ustanowienie Partnerstwa Wschodniego, mogą oznaczać początek odchodzenia od traktowania Ukrainy indywidualnie, na rzecz prowadzenia polityki wschodniej wobec sześciu państw poradzieckich (razem z Białorusią, Mołdową, Gruzją, Azerbejdżanem i Armenią) i to nie samodzielnie, ale w formule zewnętrznej polityki Unii Europejskiej. Równocześnie Polska stara się pragmatycznie układać stosunki i rozwijać współpracę z Rosją. Polska polityka wobec Ukrainy traci więc podtekst antyrosyjski” (s. 224).

W rozdziale ósmym pt. „Stosunki z Białorusią” autor przedstawił ich trzy etapy: budowanie podstaw umownych współpracy sąsiedzkiej (1990–1994); trudności w stosunkach wzajemnych (1994–2008); powrót do współpracy dwustronnej (od 2008 roku). Co ciekawe, autor dostrzega symptomy korzystnych przemian na Białorusi, co wiąże z dokonującymi się tam przemianami świadomości społecznej, pomimo iż zachodzą one powoli: „Zauważyć należy, że zaczynająca się na Białorusi debata na temat własnej historii i tożsamości, w połączeniu z przystąpieniem tego państwa do Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej, dobrze rokuje perspektywie zmian, a może przynieść potwierdzenie efektywności polskiej polityki niez izolowania Białorusi i włączania do dialogu międzynarodowego na warunkach respektowania europejskich standardów demokratycznych” (s. 242).

Praca ma układ chronologiczno-problemowy, który doskonale sprawdza się w przypadku podręcznika. Zawarte w niej problemy prezentowane są w dynamicznym ujęciu poprzez odwołanie się do procesów transformacji ustrojowej w kraju, a także przeobrażeń systemu międzynarodowego od 1989 roku. Autor przedstawia w niej i analizuje wszystkie najważniejsze wydarzenia, zjawiska i problemy, jakie wystąpiły w polskiej polityce zagranicznej w latach 1989–2009. Ważne jest przy tym następujące jego wyjaśnienie: „Ponieważ polska polityka zagraniczna jest działalnością prowadzoną ciągle, dlatego poszczególne rozdziały nie stanowią zamkniętych analiz. Oparte są na periodyzacji, w której ostatnie etapy na każdym szczegółowym kierunku nie są zamknięte, w konsekwencji nie dokonano podsumowań” (s. 12). Taka konwencja jest rzeczywiście w odniesieniu do specyfiki tego tematu sensowna, a pozwala przy tym czytelnikowi na dokonywanie własnych ocen.

Podstawę źródłową dla prezentowanej książki stanowiły oficjalne dokumenty rządowe i urzędu Prezydenta RP, exposé premierów i ministrów spraw zagranicznych, umowy międzynarodowe i podpisywane wspólne oświadczenia międzypaństwowe. W pracy tej można jednak znaleźć także odniesienia do ważniejszych pozycji z literatury przedmiotu, opracowań z zakresu teorii polityki zagranicznej i teorii stosunków międzynarodowych.

Jako podręcznik, książka ta sprawdza się znakomicie. Ma ona charakter porządkujący i wyjaśniający zarazem. Autor nie doszukuje się w poruszanych w niej zagadnieniach sensacji ani nie ucieka się do wypróbowanych w różnych narracjach chwytów w postaci zasypywania czytelnika anegdotami czy ciekawostkami. Swoją uwagę skupia natomiast na rzetelnym analizowaniu przekrojowo ujętych uwarunkowań prowadzenia polityki zagranicznej, dokonuje licznych systematyzacji i analiz porównawczych, a przy tym wykazuje się doskonałą umiejętnością syntezy, zachowując jednocześnie zdolność wychwytywania istotnych dla prowadzonej narracji szczegółów. Napisana jest bardzo poprawnym i komunikatywnym językiem. Perspektywa historyczna ukazuje zaś nam rzeczywiście istotne fakty, poddane już weryfikacji, co *in plus* odróżnia to opracowanie od cząstkowych analiz skupiających się na aktualnych w danym momencie kwestiach. Autor ma tego świadomość, stwierdzając: „Badania polityki zagranicznej mają istotną użyteczność praktyczną, gdyż przeprowadzona analiza dostarcza wielu nieznanych informacji, ocen i uogólnień, które mogą być wykorzystane w kształceniu na poziomie uniwersyte-

kim i jako ekspertyzy dla sterników polskiej polityki zagranicznej” (s. 10). Skromnie przyznaje: „Niniejsza książka stanowi zaledwie wstęp do potrzebnej całościowej, pełnej analizy polityki zagranicznej naszego państwa” (s. 10). Ma jednak niewątpliwie znaczący wkład w poszerzanie wiedzy o polityce zagranicznej demokratycznej Polski. Znaczący problematyki dostrzegają, że autor wykorzystał w pracy nad tą książką swoje liczne rozproszone studia na tematy polskiej polityki zagranicznej. Duże znaczenie miało też jego długoletnie doświadczenie dydaktyczne związane z wykładaniem na Uniwersytecie Warszawskim przedmiotu „Polityka zagraniczna Polski”. Omawiana książka ma wszelkie zalety, by stać się obowiązkowym podręcznikiem do tego przedmiotu na kilku kierunkach studiów.

Podjęty w książce problem badawczy jest bardzo istotny ze względów poznawczych. Nadal bowiem przeważają opracowania zbiorowe poświęcone polskiej polityce zagranicznej, a takie, ze zrozumiałych względów, nie mają waloru spójnych, profesjonalnych monografii. Trochę żal, że autor zrezygnował z charakterystyki polskiej polityki zagranicznej na innych jej kierunkach, np. w stosunku do południowych sąsiadów (Czech i Słowacji), czy sąsiedzkiej Litwy, wobec Francji, w ramach inicjatyw subregionalnych czy w innych niż tylko NATO i UE organizacjach międzynarodowych. Jego wybór jest jednak usprawiedliwiony skoncentrowaniem uwagi na głównych kierunkach polityki zagranicznej, na co wskazuje tytuł monografii. Należy jednak mieć nadzieję, że drugie jej wydanie zostanie poszerzone i uzupełnione o pozostałe problemy, do czego autora szczerze zachęcamy. Wciąż bowiem będzie duże zapotrzebowanie na kompetentnie i zarazem przystępnie napisany podręcznik dotyczący rozległej i dosyć zawilej problematyki polskiej polityki zagranicznej w warunkach wciąż zmieniających się jej uwarunkowań.

Choć adresatem książki są głównie studenci stosunków międzynarodowych, politologii i europeistyki, to jednak zainteresuje ona również badaczy tych dziedzin. Ponadto, okaże się zapewne użyteczna dla dziennikarzy, kadr administracji państwowej i polityków uczestniczących w tworzeniu i realizacji polskiej polityki zagranicznej.